

General-pukovnik
RADE SUŠA

Titova koncepcija opštenarodnog ustanka 1941. godine

UVODNO IZLAGANJE

U pozivu za ovaj *okrugli sto* dat je i popis nekoliko, po nama, osnovnih grupa pitanja i problema o kojima bi trebalo da raspravljamo. Nadamo se da su ta pitanja bila dovoljno izazovna i da su pobudila vaše interesovanje. Umesto da ih ponavljam, pokušaću, u ime »Vojnog dela«, da problematizujem samo neka od njih koja su bitna i, čini se, nezaobilazna pri analizi Titove koncepcije ustanka. To su: 1) mesto opštenarodnih ustanaka u sklopu Titove celovite strategije narodnooslobodilačkog rata i revolucije; 2) bitne odrednice Titove koncepcije ustanka; 3) neka obeležja Titovog metoda.

1. Masovni narodnooslobodilački ustanci u sklopu Titove strategije narodnooslobodilačkog rata i revolucije

Fenomen masovnih narodnooslobodilačkih ustanaka je teško va-ljano razumeti i objasniti ako ih ne lociramo unutar Titove celovite strategijske koncepcije narodnooslobodilačkog rata i revolucije i ako ih ne tretiramo i shvatamo kao jedan od njenih bitnih elemenata. Prvo od čega treba poći u razmatranju ovog pitanja jeste činjenica da je Josip Broz Tito bio revolucionarni stvaralac. Dublji smisao njegovog angažovanja pre rata, u toku njega i posle rata jeste — revolucionarno menjanje sveta, čime on ostaje dosledno na tragu marksističkog revolucionarnog stava. Stoga, pri razmatranju vojne

strategije narodnooslobodilačkog rata, narodnooslobodilačke borbe i koncepcije opštenarodnih ustanaka, kao teme koja nas upravo danas zanima, nikada ne treba gubiti iz vida da je strategija narodnooslobodilačkog rata i sve bitne Titove odluke o pripremi Partije za sudbonosne događaje u neposrednoj funkciji strategije revolucije. Ta činjenica, koja je od suštinskog značaja za shvatanje Titovog vojnog stvaralaštva, ponekad se gubi iz vida kada se razmatra politička strategija Komunističke partije Jugoslavije neposredno pred rat ili kada se razmatra platforma narodnooslobodilačke borbe, te upošte uloga narodnooslobodilačke borbe u revolucionarnom preobražaju u Jugoslaviji. Ne ističe se u dovoljnoj meri jedinstvo narodnooslobodilačke revolucionarne borbe, kao jedno od bitnih svojstava Titove autentične koncepcije revolucije koja, zahvaljujući upravo tom jedinstvu oslobodilačkih i revolucionarnih ciljeva i jedinstvu oslobodilačke i revolucionarne borbe, na nov način teretira i subjekte revolucije, što sve skupa omogućava jedinstvo oružane i neoružane borbe, čime se našem narodnooslobodilačkom ratu daju autentičan sadržaj i oblici ispoljavanja. Tito, kao strateg revolucije i lider avangarde radničke klase uvek je imao na umu da je revolucija u svakom trenutku autoritet najvišeg ranga i da se tom autoritetu mora podrediti celokupno delovanje pokreta i klase. Druga je stvar što se snage i sredstva revolucije, te način njihove upotrebe i njihovog delovanja u Titovoj koncepciji, ne shvataju ni uniformno, ni sektaški, ni dogmatski, već se stav o tome crpi iz konkretnih istorijskih uslova.

Da je Titu pre svega stalo do revolucije, mogli bismo ilustrovati mnogobrojnim činjenicama. Ističemo samo dve.

Prvo, od dolaska na čelo Komunističke partije Jugoslavije Tito se svim silama zalaže za svekoliko jačanje Partije kao avangarde radničke klase i kao partije masa za izvršenje revolucionarnih zadataka. Pri tome je izuzetno značajno imati na umu da je Tito u pogledu subjekta revolucije imao nedogmatski i nesektaški stav.

Drugo, orijentacija na rat, a ne na gerilu, a shodno tome orijentacija na masovne oružane ustanke, a ne na dejstvo manjih grupa sastavljenih od radnika, komunista i skojevaca, jasno govori da je Tito želeo da naš narodnooslobodilački pokret deluje kao samostalan i nezavisan faktor, a ne kao neka pomoćna snaga u sklopu Antihitlerovske koalicije. Time je zagarantovano autonomno ponašanje narodnooslobodilačkog pokreta i na unutrašnjem planu, pre svega u pogledu budućeg društvenog uređenja. A to znači da je Titu bilo stalo do radikalnih revolucionarnih društvenih promena. Tito je jasno uočio da će drugi svetski rat na našem prostoru i u našoj klasno-političkoj konstelaciji značiti izvanredan revolucionarni izazov

i pogodan prostor za revolucionarno delovanje klase i pokreta, ali taj pokret mora biti pokret svih ugnjetenih, sloboduljubivih i progresivnih ljudi, pokret širokih narodnih masa, a ne samo onih proleter-skog porekla.

Suviše uprošćeno zvuči teza koja se tu i tamo čuje da je oslobodilačka borba i antifašistički stav naddeterminirajući faktor Titove ukupne strategijske koncepcije. Stvari se, međutim, moraju dublje posmatrati i analizirati.

(a) Komunistička partija Jugoslavije na čelu sa drugom Titom borbu za nacionalno oslobođenje nikada nije izjednačavala sa oslobodilačkom borbom protiv okupatora. U Titovoj revolucionarnoj strategiji oslobodilačka borba je bila samo jedan, istina snažan i delujući momenat. Borbu za nacionalno oslobođenje Tito poima šire — kao sveopšte oslobođenje naroda od svih oblika nacionalne obespravljenosti, što je nesumnjivo imalo duboke socijalne korene. Potpuno nacionalno oslobođenje u uslovima koji su vladali na jugoslovenskom prostoru nije bilo moguće bez dubokih socijalnih preobražaja i obrnuto. Otuda je motiv borbe za nacionalno oslobođenje, o čemu su široke narodne mase već tada uoči rata i na njegovom početku imale izgrađenu svest, služio, u stvari, kao pokretač snaga revolucionarnih preobražaja.

(b) Što je Komunistička partija Jugoslavije bila u prvim redovima borbe za odbranu nezavisnosti od fašizma — to je sasvim razumljivo. Ona ne bi mogla biti partija masa niti predvodnik najšire shvaćenog revolucionarnog pokreta da u tim sudbonosnim danima nije jasno pokazala da deli sudbinu naroda. Drugim rečima, to znači da u njenoj revolucionarnoj strategiji borba za duboke društvene promene — za revoluciju nije bila odgođena za neko pogodnije vreme, već je upravo obrnuto — antifašistička borba naroda (oružani pokret masa) je najsveobuhvatniji okvir za kontinuirano revolucionarno delovanje. Koja partija to nije shvatila propustila je istorijsku šansu. A, kao što je poznato, mnoge su je propustile.

(c) Stvaranje proleterskih brigada, sistem rukovođenja, odnosi u Narodnooslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije, stvaranje slobodnih teritorija i nove narodne vlasti i mnogi drugi sadržaji, jasno ukazuju na to da je Tito kontinuirano, ali strpljivo provodio revoluciju. Zato i polazimo od stava da su masovni opštenarodni oružani ustanci naroda i narodnosti Jugoslavije bili jedan od momenata Titove ukupne strategijske koncepcije revolucije. Ovaj stav je značajan za razumevanje koncepcije ustanka. Ustanci su, u stvari, određeni Titovom koncepcijom revolucije, koju je moguće uopšteno formulisati u ovih nekoliko elemenata: *prvo*, revolucija je

moguća i ostvarljiva samo ako se u njen pokret uvuku najšire mase i ako u tom pokretu dođu do izražaja interesi tih masa (Kardelj); *drugo*, stari društveni poredak sa onakvim društvenim odnosima i onakvim klasno-političkim snagama neće se moći održati, već će raspad neminovno naići kao posledica krize sistema; *treće*, razbijeni sistem pruža mogućnosti da se na njegovim ruševinama gradi novi, ali uz maksimalno angažovanje svih raspoloživih subjektivnih snaga. No, iako proces društvene transformacije na socijalističkim osnovama teče od samog početka, nema celovitijeg preobražaja bez poraza okupatora, a s njim i kolaboracionista svih mogućih političkih orijentacija. Znači, uslov revolucije i prostor za njeno odvijanje je borba protiv okupatora i domaćih izdajnika, ali ne kao neka predфаза, već kao jedinstven proces koji teče kontinuirano od samog početka, menjajući sadržaj i oblike ispoljavanja, saglasno promenama opštih i posebnih uslova. Ili, još određenije, oslobodilačka borba je istovremeno jedan od sadržaja revolucije, i obrnuto. To je istorijski trenutak u kojem nacionalno pitanje postaje u određenom smislu i klasno pitanje. To je ona dublja dijalektička veza klasnog i nacionalnog, koja je tako snažno došla do izražaja u našem narodnooslobodilačkom i revolucionarnom ratu, ne samo u njegovoj suštini, već i na pojavnjoj strani tog procesa; *četvrto*, u takvoj konstelaciji uslova, društvenih snaga i odnosa narodnooslobodilački rat je bio nužan uslov revolucije.

Da se Tito mnogo ranije odlučio za rat i da je odlučno namera-
vao da Partija bude u njegovom središtu, svedoče brojne činjenice: partijski rad u bivšoj jugoslovenskoj vojsci, rad na selu, vojna obuka omladine, prikupljanje oružja, formiranje vojnih komisija i komiteta itd.

Upravo su masovni ustanci snažan dokaz da se Tito odlučio za narodnooslobodilački rat i revoluciju kao jedinstven proces, a ne za bilo kakav drugi oblik obračuna klasno-političkih snaga. Taj rat i revoluciju su vodile sve rodoljubive snage svrstane u narodnooslobodilački front, kao najšire shvaćeni revolucionarno-oslobodilački pokret, na čijem čelu je od samog početka, pa sve do kraja rata, dosledno bila Komunistička partija Jugoslavije.

Na kojoj ideji i na kakvom programu je taj pokret stvaran i vođen? Prirodno bi bilo da se radi o proleterskom programu budući da je reč o socijalističkoj revoluciji. To je tačno, ali istovremeno nedovoljno precizno. Tačno je da je osnovna ideja pokreta bila duboke socijalne promene, bez obzira da li je ona izričito formulisana, ili je bila implicite sadržana u opštim stavovima i delovanju pokreta, ili se afirmisala i nametnula kao rezultat tog delovanja. No, osnova revolucionarnog programa, koja se kao crvena nit provlači kroz sve

naše akcije i opredeljenja, jeste potreba naroda za oslobođenjem od okupatora i domaćih izdajnika. Na svesti o potrebi te borbe i na odnosu klasnih i političkih snaga bivše Jugoslavije prema potrebi borbe za oslobođenje, Titova revolucionarna strategija i revolucionarni pokret povlače liniju klasnog razgraničenja. Sve snage koje su se izjašnjavale za borbu objektivno su stale na stranu revolucije, a one koje su iz bilo kakvih pobuda bile protiv te borbe objektivno su se deklarisle a kasnije svrstavale i delovale kao snage kontrarevolucije.

Čini se da je jedna od značajnih tema za istraživanje naše revolucije i pitanje revolucionarnog subjekta. Shvatanje revolucionarnog subjekta u našim uslovima drugog svetskog rata je značajno ne samo za izgradnju teorije naše revolucije, a time i isticanje našeg doprinosa razvoju marksističke teorije revolucije, nego i za istraživanje rata i revolucije i sa vojnog aspekta. Da li je to samo radnička klasa, kako to sledi iz stavova klasične teorije, i kakvo je mišljenje preovladavalo kod većine komunističkih partija uoči i u toku drugog svetskog rata (uostalom na takav stav su upućivala i osnovna opredeljenja Kominterne), ili je to — narod, kao šire shvaćeni revolucionarni subjekt, čiji najsvesniji deo čini radnička klasa i na njenom čelu Komunistička partija Jugoslavije. Tito često ističe da je odnos prema narodu ključno pitanje revolucionarne strategije.

Bitne odrednice Titove koncepcije oružanih ustanaka

Našoj teoriji je poznato da su uslovi u vreme kada je Tito izgrađivao koncepciju revolucije, a naročito koncepciju oružane borbe i ustanka, bili nepovoljni. Nepovoljni su bili i s gledišta stanja marksističke teorije o ratu i s gledišta odnosa snaga i drugih uslova rata. Umesto da u doktrinama revolucionarne borbe komunističkih partija i njihovim ideologijama marksistička ideja o naoružanom narodu postane temeljno opredeljenje, one su se u većini priklanjale pragmatičnim stavovima Kominterne, koji su varirali od zaoštavanja klasne borbe i radikalizovanja revolucionarnih ciljeva, do potpunog otupljivanja oštice te borbe i njenog svođenja na pokret otpora, praktički bez ikakvog revolucionarnog cilja. Može se, dakle, reći da je učenje o naoružanom narodu bilo već gotovo zaboravljeno. Tek će ga u svojoj koncepciji narodnooslobodilačkog rata reafirmisati Tito i obogatiti novim sadržajima, što je po svojim društveno-istorijskim

posledicama dobilo značenje svojevrsnog naučnog otkrića. Prema tome, Titovo teorijsko stanovište o opštenarodnom ratu, kao modalitet marksističke teorije o naoružanom narodu, jeste prva, najopštija odrednica koncepcije opštenarodnih ustanaka.

Koji su bitni elementi te odrednice Titove koncepcije opštenarodnog ustanka? To je pitanje na koje bi trebalo da odgovori ovaj naš skup. Ovde ga postavljam da bih izneo neka razmišljanja, koja bi mogla biti uvod u raspravu ili makar povod za nju. U stvari, tu se nameću ova pitanja.

Prvo što bi nas ovde moglo interesovati je to da pokušamo da odgovorimo na pitanje čime se Tito rukovodio kada se odlučio za opštenarodni ustanak, kao početni oblik opštenarodnog rata. Jer, kao što je poznato, on je mogao da ostane u granicama dveju osnovnih alternativa toga vremena — da se odluči za pokret otpora, što je bio izbor većine porobljenih evropskih država, pa i njihovih komunističkih partija, ili — da odabere tradicionalnu strategiju evropskog proletarijata, a to je, u osnovi, borba na barikadama u gradovima. Tito neće ni jedno ni drugo, već se odlučuje za masovne oružane ustanke, kao treću alternativu. Osnovne razloge kojima se rukovodio pri ovom izboru treba tražiti u njegovoj viziji opštenarodnog rata, kao posebnog tipa narodnog rata koji je, inače, vladajući u čitavom dvadesetom veku, što će naročito doći do izražaja nakon drugog svetskog rata. Da bi mogao da vodi opštenarodni rat za nacionalno i socijalno oslobođenje, ustanak se Titu pokazuje kao jedini primeren početni oblik oružanog angažovanja masa, i to iz ovih osnovnih razloga.

(a) Činjenica je da se Tito na samom početku opredelio za rat, a ne za pokret otpora, i to za rat sa radikalnim vojnim i političkim ciljevima. To je, kako kaže general Ljubičić, jedinstven primer u istoriji da jedan pokret, jedna strategija, postavlja radikalne ciljeve rata, a da za to nema prethodno izgrađenih ni elementarnih sredstava strategije koja su poznavale i priznavale tadašnje vojne teorije i ratne doktrine. To, međutim, ne znači da ti strategijski elementi nisu postojali stvarno, ali ne aktuelno već virtuelno. Tito je očito računao s novim materijalnim snagama revolucije, rata i oružane borbe, a te nove materijalne snage video je skrivene u revolucionarnoj (i oslobodilačkoj) energiji masa, koju treba osloboditi tako što će sâm narod dovesti u položaj subjekta vlastite istorije. To ne bi bilo moguće izvan ustanka, kao oružanog pokreta masa.

(b) Tito je od samog početka imao na umu opštenarodni rat oslobodilačkog i revolucionarnog karaktera, u kojem će interesi na-

rodnih masa biti odlučujući motiv i podsticaj za revolucionarno delovanje organizovanih subjektivnih snaga. Da bi rat i revolucija, dakle oslobođenje naroda i klase, istovremeno bilo stvar naroda, Tito pokreće ustanak svih naroda i narodnosti — čiji je najsvesniji i najprogresivniji deo njihova radnička klasa čime oni na delu pokazuju da im je stalo do slobode izvojevanе vlastitim snagama. Ovaj Titov stav je rezultirao čvrsto iskovanim oružanim bratstvom naših naroda i narodnosti, čime su oni na delu pokazali da su sposobni da stvaraju sopstvenu istoriju i da postaju snaga bez koje se ne može odlučivati ni o jednom bitnom pitanju naše budućnosti.

(c) Sa vojnostrategijskog aspekta ustanci, kao forma oružane borbe, omogućili su da oružana borba bude glavni oblik borbe i otpora na celokupnom prostoru Jugoslavije, na celokupnom ratištu. To je od okupatora zahtevalo da se istovremeno angažuju na više pravaca, a narodnooslobodilačkom pokretu omogućavalo da bira težište, da ga menja, a da pri tome zadrži punu inicijativu delovanja.

(d) Da bi vodio opštenarodni rat i da bi u tom ratu i pobedio sve neprijatelje naroda, Tito je neophoda oružana sila revolucije. Njemu je jasno da se usitnjenim malim akcijama ne može onakav protivnik naterati u strategijsku defanzivu. Stoga traži maksimalnu i brzu (ali dobrovoljnu) mobilizaciju masa pod oružjem. Bez ustanka ni to nije bilo moguće. Dejstva manjih grupa, kakve smo imali do julskog proglasa, nisu mogla odgovoriti onim ciljevima koje je Tito postavio u svojoj strategijskoj koncepciji — radikalni obračun sa neprijateljem i starim društvenim poretkom.

Drugo što za nas može biti od interesa, a što se pokazuje kao bitna odrednica koncepcije ustanka, jeste pitanje vremena otpočinjanja ustanka, tj. izbora momenta za njegovo pokretanje. Na to pitanje Tito je tražio i našao odgovor analizom unutrašnjih i spoljnih činilaca snaga i uslova.

(a) Na unutrašnjem planu, to je onaj trenutak kada je bila jasna i prihvaćena linija klasnog i političkog razgraničenja unutrašnjih političkih snaga, s obzirom na odnos prema oslobodilačkoj borbi protiv okupatora i domaćih kvislinga; onda kada su se intencije i ponašanje okupatora ispoljili veoma jasno i kada su u narodu prema njemu već nakupilo dovoljno mržnje; onda kada je izdajstvo svih političkih partija bivše Jugoslavije, izuzev Komunističke partije Jugoslavije, bilo očito.

(b) Na spoljnjem planu, to je bio onaj trenutak kada se okupator već angažovao na više ratišta Evrope i sveta i kada je do te mere razvukao snage da objektivno nije mogao glavnu pažnju usmeriti na naše ratište.

Koji je to momenat — ovom skupu je poznato. Ali, treba istaći da je momenat nemačkog napada na SSSR bio jedan od povoljnih spoljnih elemenata strategijskih uslova, ali nikako jedini. Tito je, pre svega, imao u vidu unutrašnje stanje klasnih i političkih odnosa u zemlji i u pokretu, s tim što je to posmatrao uvek u neposrednoj povezanosti sa spoljnim činiocima.

Treće pitanje jeste problem izbora prostornog ili, bolje reći, ambijentalnog težišta ustanka. To je neposredno u vezi sa izborom oblika rata, ili još ranije, sa izborom revolucionarnog subjekta. Široka vangradska prostranstva, kao prostorno težište narodnooslobodilačkog rata, u nekim interpretacijama se katkada jednostrano prikazuju. U stvari, tu se ne radi o težištu u tradicionalnom smislu tog pojma, već o izboru operacijskog prostora na ratištu na kojem će se težišno voditi vojne operacije, ali ne u smislu koncentrisanja osnovnih snaga na užem prostoru, radi vođenja odlučujuće bitke ili više bitaka, koje bitno utiču na ishod rata ili pojedinih njegovih etapa, već naprotiv, u smislu stvaranja strategijskih uporišta radi širenja oružane borbe na što većem prostoru celokupnog ratišta. Kao što se zna, težište nije bilo na urbanim, već na ruralnim područjima. Razlog tome nije bio samo u činjenici da je u garnizonima, dakle u gradovima, okupator bio najgušće koncentrisan, pa su zbog toga uslovi za borbu bili najteži. To je bio bitan momenat, koji je imao uticaja na takav izbor, ali nije bio jedini. Razlozi su mnogo dublji i kompleksniji. Oni su sadržani u odgovoru na pitanja: koja je je to bila osnovna socijalna snaga revolucije, koje snage je trebalo povezati u revolucionarni pokret i kojim snagama je trebalo pokazati na delu karakter naše borbe i revolucije. To su pitanja koja u ovim analizama ne bismo smeli preskakati i zaobilaziti.

(c) Neposredno sa ovim u vezi je i pitanje kakva je socijalna priroda ustanka. Ili, jesu li naši ustanci bili oružani pokret seljaka, kakvih teza ima, ili su oni bili početni vojni oblik revolucionarne i oslobodilačke borbe kao jedinstvenog procesa. To pitanje je neodvojivo od pitanja subjekta revolucije. Ovde, se, opet, vraćamo narodu, koji je za Tita i metafora, ali i konkretna kategorija sa konkretnim sadržajima.

Nije mi namera da dajem odgovore, već samo da problematizujem pitanja za raspravu. To je i svrha ovog mog izlaganja. Ali, moram naglasiti samo to da bi bilo suviše uprošćeno tvrditi kako su naši ustanci bili seljački, kao što bi bilo pogrešno ne istaći ogromni značaj seljačkih masa za našu revoluciju i za našu narodnooslobodilačku borbu.

Cetvrto, što nas posebno zanima, jeste pitanje vojne organizacije i način upotrebe snaga na svim nivoima ratne veštine. Možda je najbliža temi naše rasprave upravo ona odrednica koncepcije ustanka koja govori o tome kakav je oblik vojnog organizovanja Tito zamislio i ostvario i kakav način vojnostrategijske upotrebe snaga je odabrao. U razmatranjima o organizovanosti masa u ustanku mogu se čuti tu i tamo, manje ili više oprečne, dve teze. Jedna govori o tome kako su ustanci bili spontani pokret masa i nudi argumenat prema kojem je neočekivano brzo došlo do narastanja snaga u ustanku, te da je kao takav vrlo brzo zapao u krizu. Nasuprot tome, drugom tezom se tvrdi kako je sve to od samog početka bilo strogo i precizno organizovano, bez ikakvog spontaniteta. Istina je, verovatno, negde na sredini. No, pitanje organizovanosti i spontaniteta ustanka, kao i njegovih karakteristika, bitno je strategijsko, pa i koncepcijsko pitanje. Stoga zaslužuje posebnu pažnju da bude svestrano razmotreno. U tom smislu ću pokušati da sugerišem nekoliko teza za raspravu.

1. Smatram da je teorijski, metodološki i praktično neodrživo suprotstavljati spontanitet i organizovanost ustaničkih masa kao dve, navodno, oprečne karakteristike ustanka. One su to samo prividno. Nikada u istoriji nije bilo ni jednog pokreta masa, pa ni oružanog, koji je bez ostataka bio organizovan u okviru nekoliko organizacionih modela i shema. Spontanitet je jedna od prirodnih karakteristika ustanka. To je zakonita tendencija koju rađa revolucionarni zanos. Bez nje nije moguće pokrenuti široke narodne mase na oružanu borbu. Da su naša partija i Tito kao njen strateg unapred izgradili stroge organizacione modele ustanka, ustanak ne bi nikada dobio takve razmere. Dakle, spontanitet je u biti revolucije i revolucionarnih gibanja masa.

Na drugoj strani, Titu je bilo jasno da se, kako to klasici marksizma kažu, ne treba igrati ustankom. Ovom figurom se izražava stav da je organizovanost nasušna potreba ustanka. I doista, tamo gde se od prvih dana nije išlo na organizovanje masa u ustanku, ustanak je zapadao u krizu. Stoga je Tito neprestano insistirao na vojnom i političkom organizovanju.

2. Oblici vojnog organizovanja ustaničkih masa su pitanje koje Tito nije prepuštao slučaju. Partizanski odredi su za Tita istovremeno stalni oblik vojnog organizovanja masa u toku čitavog narodno-oslobodilačkog rata, ali i privremeni oblik na putu ka višim razvojnim oblicima nove oružane sile revolucije.

3. Pitanje vojne organizacije ustanka je u neposrednoj vezi sa Titovom strategijskom koncepcijom upotrebe snaga, kao organizo-

vane sile revolucije. Nadalje, to je u neposrednoj povezanosti sa oblicima vojno-političkog i masovnog političkog organizovanja naroda, kao sadržaja revolucionarnih promena. Koje je tu dileme trebalo rešavati, koji su se problemi nametali i kakva smo rešenja imali — pitanja su koja odavno zaokupljaju našu pažnju, ali koja i danas treba da budu predmet našeg interesovanja. Jedno je nesumnjivo — Tito je od samog početka rata nastojao da organizacijski uprosti ustanak, da ustaničke mase stavi pod komandu vojnih štabova različitog nivoa, i da ih sve od vrha do dna poveže jedinstvenim sistemom rukovođenja i komandovanja. Da je Tito i te kako vodio računa o jedinstvu vojne organizacije ustanka svedoči i čuveno Uputstvo o ustrojstvu i zadacima partizanskih odreda, štampano u »Biltenu« Glavnog štaba, avgusta 1941. godine. O tome svedoče i brojna savetovanja, a osobito ono od septembra 1941. god. u Stolicama, operativna uputstva i naređenja štabovima itd. No, Tito se uvek zalagao da organizacija ustaničke oružane sile, a kasnije Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije odraze bitne karakteristike i tradicije naroda i osobenosti teritorije gde nastaju, ali uz jasno naglašenu liniju zajedništva i jedinstva. Radi se, dakle, o jedinstvu u razlikama.

4. U koncepciji strategijske upotrebe oružanih formacija i uopšte angažovanja ustaničkih masa polazilo se od ovih bitnih strategijskih opredeljenja: razviti oružanu borbu na čitavom jugoslovenskom prostranstvu, čime ona postaje osnovna komponenta masovnog otpora naroda protiv okupatora; stalna aktivnost različitim oblicima borbe i otpora, ofanzivnost i inicijativnost; primena partizanske taktike dejstava, uz izbegavanje krutih frontova i radikalnih obračuna sa okupatorom u uslovima nepovoljnog odnosa snaga; izbor oblika oružane borbe i borbenih dejstava koji odgovaraju ukupnom stanju na ratištu i nametanje našeg načina ratovanja u onim uslovima prostora i vremena koji ne odgovaraju okupatoru. Upravo se radi o principima dejstva koji su svojstveni revolucionarnoj strategiji i opštenarodnoj oružanoj borbi u uslovima nepovoljnog opšteg i posebnog odnosa snaga. Ovakva upotreba snaga trebala je da reši i druge strategijske probleme, kao što su: izbor i promena strategijskog težišta, strategijsko grupisanje i manevar snagama na ratištu, kompenziranje nedovoljne strategijske pokretljivosti snaga, preuzimanje strategijske inicijative u uslovima nepovoljnog odnosa vojnih snaga i druga pitanja od strategijskog značaja.

5. Možda je na početku ovog izlaganja trebalo postaviti pitanje definisanja pojma ustanka kao kategorije vojne i vojnopolitičke teorije, naročito u pogledu određenja njegovih prostorno-vremenskih

dimenzija. Da li se (mislim teorijski) ustankom može smatrati samo onaj period od julskih početaka oružane borbe do kraja 1941. godine, kada počinje stvaranje proleterskih i drugih brigada, kasnije divizija, korpusa i armija? Ne čini li se to pomalo shematski i ne sužava li se ustanak neopravdano na jedan suviše kratak period? Ako bismo ovo pitanje zapostavili onda ne bismo mogli celovito odgovoriti na one izazove koje nam teorijski ova tema nudi. Jer, od toga što podrazumevamo pod ustankom umnogome će zavisiti i ono čime ćemo karakterizirati koncepciju ustanka.

Dakle, pitanje glasi — da li je ustanak samo određeni, relativno kratki oružani bunt naroda koji se masovno pokreće na oružanu borbu, ili je ustanak znatno šira i dugotrajnija pojava, pojava gotovo stalnog ustajanja naoružanog naroda ili, još preciznije, ustajanja koje je samo proces izgradnje i realizacije principa naoružanog naroda u našim uslovima. U prilog ovom pitanju samo da podsetim da je Edvard Kardelj ustanku davao mnogo šire značenje od onog koji mu se uobičajeno daje, a nešto slično imamo i kod generala Ljubičića.

Neka obeležja Titovog metoda

Sam naslov ovog pitanja govori o pokušaju da se ukaže samo na neka obeležja Titovog metoda. Titova misao je vrlo slojevita, a njegovo teorijsko i praktično delovanje toliko bogato da ga nije moguće metodološki rekonstruisati na ovako malom prostoru. Stoga se ograničavam na otvaranje samo nekih pitanja u vezi sa Titovim metodom.

a) Kada nastojimo da istaknemo značaj Tita kao marksističkog mislioca, onda ukazujemo na dijalektičnost njegovog misaonog i praktičnog obuhvata zbivanja kojima je on bio na čelu. To je, neosporno, vrlo bitno. Ali, neretko se insistira na metodičnosti te misli i tog dela, trudeći se da mu se na taj način pribavi odgovarajući naučnoteorijski dignitet. Mnogo je važnije da se uoče osnovna obeležja Titovog metoda, kao opšteg pristupa, kao marksističkog pristupa istorijskoj praksi, nego da se trudimo da otkrijemo i obradimo neka posebno naučna i posebno metoda obležja tog metoda, kojih neosporno ima dosta. Nadalje, u istraživanju Titovog vojnog dela moramo nastojati ne samo da otkrivamo njegov naučno-teorijski značaj, već i da osloncem na to delo izgrađujemo sami našu vojnu nauku, posebno teoriju opštenarodne oružane borbe.

b) Sve što je rečeno u Titovoj koncepciji ustanka ima i bitno metoda značenje. U stvari, istaknuta su neka osnovna Titova po-

lazišta koja su rezultirala odgovarajućim teorijskim i praktičnim rešenjima, što neosporno pripada problematici Titovog metoda koji je primenjivao u rešavanju vojnih problema.

c) Tito nije kabinetski mislilac niti teoriju stvara na spekulativan način. On je uvek u središtu zbivanja. Sve procese posmatra u dijalektičkoj sintezi misaono-praktične aktivnosti, pa mu misao predstavlja istovremeno i anticipaciju prakse i njenu refleksiju. Praksa mu je osnovni kriterijum istinitosti svake teorije, ali i područje čijim se uopštavanjem mora izgrađivati svaka delatna teorija. Tito je i sam govorio da mu je teorija rukovodno načelo za akciju. To znači da program revolucionarnog delovanja nije moguće unapred osigurati autoritetom nekakve teorije, već analizom društvene stvarnosti i uopštavanjem žive istorijske prakse. Tako je on, u stvari, ostao dosledan marksističkom stavu da svetu ne treba principe donositi iz glave, nego iz samog sveta. S tim u vezi vrlo je ilustrativna činjenica da Tito u svojoj ličnosti sintetizuje osobine revolucionara, političara, državnika, vojnog stratega i vrhovnog komandanta u neposrednoj borbenoj akciji. Život je, dakle, učio na samom njegovom izvoru, gde u svakoj situaciji u svakom događaju, svakoj odluci uvek dominira jedan činilac, a to je — cilj, ideja, zadatak. Taj činilac naddeterminira ostale činioce i čitavoj pojavi daje pravi smisao i sadržaj. Naravno, ovde nije reč o vulgarnom shvatanju o teleološkoj determinaciji, bez veze sa delovanjem svesnih subjektivnih snaga u revolucionarnom procesu. To je u marksističkoj metodi poznato i nema potrebe to posebno elaborirati. Ali, u našim raspravama, naročito u istraživanju Titovog vojnog dela, bilo bi poželjno da rasvetljavamo ovu bitnu karakteristiku njegovog metoda rešavanja vojnih problema, naročito u pogledu sagledavanja mogućnosti vojnog delovanja u datim nepovoljnim uslovima.

e) Činjenica na koju je ukazao Kardelj da je Titov revolucionarni lik sinteza političara i vojnika izvanredno je značajan za ocenu njegovog metoda u vojnoj delatnosti. Bez toga nam neke njegove strategijske vojne odluke ne bi bile dovoljno razumljive.

f) Bitna crta njegovog metoda je antidogmatski i antisektaški stav u svim pitanjima misaonog i praktičnog delovanja. To se jasno vidi od izgradnje revolucionarne strategije Partije preko izbora oblika rata, oblika borbe i otpora okupatoru, metoda revolucionarnog delovanja u ratu i poratnim vremenima, izbora oblika vojne organizacije do njene primene u skladu sa uslovima i ciljevima revolucije itd.

g) Predviđanje događaja i upravljanje njima možda je jedna od najznačajnijih karakteristika Titovog metoda. Ako se misaona

delatnost uopšte sme predstavljati u shemama, onda bi se Titova misaona shema ovako mogla skicirati: *prvo*, kritičko prevrednovanje celokupne misaone tradicije, a pre svega marksističke misli; *druugo*, analiza dijalektike rata i oružane borbe u sklopu opšte dijalektike društva, i to sa stanovišta delovanja spoljnih i unutrašnjih pokretačkih snaga razvoja; *treće*, u skladu sa stečenom spoznajom o događaju i na osnovu ciljeva revolucionarnog delovanja, određivanje etapnih ciljeva, određivanje odgovarajućih snaga, sredstava i načina delovanja subjektivnih snaga i u sklopu toga vojne organizacije, te upravljanje događajima u procesu. Tito je uvek tamo gde je najteže i odakle može neposredno i odlučujuće delovati; *četvrto*, neposredno vezano za ovo je i Titovo sugestivno delovanje ličnim primerom na druge, što je vezano za njegove karakterne osobine. Time on zadobija bezgranično poverenje svojih potčinjenih i saradnika, što mu je omogućavalo da svaku akciju može sprovesti bez osobitih poteškoća; *peto*, izvanredno poznavanje i tačno procenjivanje situacije. To je zasnovano na rigoroznoj analizi svake činjenice. Tito nije ništa prepuštao slučaju, iako nije negirao mogućnost slučajnog događanja. Svaku stvar je analizirao mnogostrano i u sveopštoj povezanosti sa svim što je uslovljava i što upravlja njenim ponašanjem. U kontekstu delovanja te zakonitosti u svakoj konkretnoj situaciji otkrivena je mogućnost delovanja subjektivnih snaga.

Bez detaljnijeg obrazlaganja ovo pitanje se može rezimirati stavom — Titov metod je dijalektička sinteza teorijskog (misaonog) i praktičnog (revolucionarnog, političkog i vojnog) delovanja u kome se ovi različiti, ali jedinstveni momenti revolucionarne teorije i prakse međusobno prepliću i menjaju mesta, ali uvek ostaju dijalektički povezani u jedinstvenu revolucionarnu sintezu. Upravo tako i treba pristupiti istraživanju Titovog metoda — ne samo kao metodu mišljenja i teorijskog stvaralaštva nego, pre svega, kao sintezi teorijsko-praktičnog mišljenja i delovanja.

U ovom kratkom izlaganju pokrenuta su neka pitanja koja, nadam se, bar mogu biti povod da se raspravlja o njihovim sadržajima. Ako navedene sugestije mogu da posluže i usmeravanju diskusije, tada je donekle ispunjen cilj koji je ovim uvodom u raspravu postavljen. Naravno, kritički pristup se i podrazumeva i očekuje na jednom ovakvom skupu.